

Yangi O‘zbekistonda Xotin-Qizlarga Yaratilgan Imkoniyatlar Va Jamiyatdagi O‘Rni

To‘liboyeva Kamola

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti 2-Stomatologiya Fakultiteti 1-Kurs Talabasi

Xudoyberganova.P.T

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti, Ijtimoiy Fanlar Kafedrasida Datsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yangi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar kontekstida xotin-qizlarning jamiyatdagi o‘rni, ularga yaratilayotgan huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy imkoniyatlar tahlil qilinadi. Maqolada gender tenglikni ta‘minlash borasidagi davlat siyosati, normativ-huquqiy baza, ayollarning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan amaliy chora-tadbirlar, shuningdek, mavjud muammolar va ularning yechimlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan o‘rganiladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, O‘zbekistonda xotin-qizlarning jamiyat hayotidagi ishtiroki sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilganligi, biroq ayrim hududlarda patriarxal qarashlar va iqtisodiy to‘siqlar hali ham saqlanib qolayotganligi aniqlangan.

Kalit so‘zlar: gender tenglik, xotin-qizlar, imkoniyatlar, ijtimoiy faollik, siyosiy ishtirok, iqtisodiy mustaqillik, huquqiy himoya, Yangi O‘zbekiston

Kirish

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqei va ularga bo‘lgan munosabat tubdan o‘zgardi. Ayniqsa, so‘nggi yillarda “Yangi O‘zbekiston” konsepsiyasi doirasida gender tenglikni ta‘minlash, ayollarning huquq va erkinliklarini kafolatlash, ularning davlat va jamiyat boshqaruvidagi ishtirokini kengaytirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi.[1]

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda O‘zbekistonda xotin-qizlarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish, ularning iqtisodiy faolligini oshirish va ijtimoiy himoyasini kuchaytirish bo‘yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Biroq bu boradagi islohotlarning samaradorligi, ularning real hayotda qay darajada amalga oshayotganligi, mavjud to‘siqlar va ularni bartaraf etish yo‘llari alohida ilmiy tahlilni talab etadi.[2]

Maqolaning maqsadi – Yangi O‘zbekistonda xotin-qizlarga yaratilgan imkoniyatlarni kompleks tarzda tahlil qilish, ularning jamiyatdagi o‘rnini belgilovchi omillarni ochib berish va mavjud muammolarga ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdir. Tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy-huquqiy, sotsiologik va statistik ma‘lumotlarni tahlil qilish usullaridan foydalanilgan.[3]

Metodologiya

1. Huquqiy asoslar va davlat kafolatlari

Yangi O‘zbekistonda xotin-qizlarning huquqiy maqomini mustahkamlash borasida muhim qadamlar qo‘yildi. 2019-yil 2-sentyabrda “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonunning qabul qilinishi bu sohada eng muhim yutuqlardan biridir. Ushbu qonun ayollarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olish, jabrlanuvchilarni reabilitatsiya qilish va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning mas‘uliyatini kuchaytirishga qaratilgan.[4]

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida gender tenglikni ta'minlash va xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rnini yanada yuksaltirish alohida yo'nalish sifatida belgilandi. Strategiyada ayollarning davlat boshqaruvidagi ulushini oshirish, ularning tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash va "ayollar daftari" tizimini takomillashtirish kabi vazifalar qo'yilgan.[5]

Konstitutsiyaviy islohotlar doirasida 2023-yilda qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyada gender tenglik tamoyili mustahkamlandi. Xususan, 58-modda davlatning erkaklar va ayollar uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlash majburiyatini belgilab berdi. Bu o'zgarishlar xotin-qizlarning huquqiy himoyasini konstitutsiyaviy darajaga ko'tardi.[6]

2. Iqtisodiy imkoniyatlar va tadbirkorlikni rivojlantirish

Iqtisodiy mustaqillik xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlashning asosiy omillaridan biridir. So'nggi yillarda bu borada bir qator tizimli chora-tadbirlar amalga oshirildi. "Ayollar daftari" tizimi orqali ijtimoiy himoyaga muhtoj, bandlikka ehtiyoji bor va tadbirkorlik faoliyatini boshlashni istagan ayollar aniqlanib, ularga maqsadli yordam ko'rsatilmoqda. 2023-yil ma'lumotlariga ko'ra, "Ayollar daftari"ga 1 million 200 mingga yaqin xotin-qiz kiritilgan bo'lib, ularning 450 ming nafariga ish bilan ta'minlash, 200 ming nafariga kasb-hunar o'rgatish, 300 ming nafariga subsidiyalar va moddiy yordam ko'rsatilgan. Tadbirkor ayollar soni 2020-yildagi 125 mingdan 2024-yilda 235 mingga yetdi. Bu ko'rsatkichlar davlatning iqtisodiy siyosatida ayollar omiliga alohida e'tibor qaratilayotganini ko'rsatadi.[7]

Natijalar va Muhokama

Mikromoliyalashtirish va kafolat mexanizmlari ham ayollar tadbirkorligini rivojlantirishda muhim rol o'ynamoqda. "Ishga marhamat" monomarkazlari va "Ayollar biznes markazlari" orqali 5000 dan ortiq ayol startap loyihalari amalga oshirildi. Shu bilan birga, qishloq joylarda yashovchi ayollar uchun "Uy sharoitida ishlash" dasturi joriy etilib, 2023-yilda 120 ming nafar ayol ushbu dastur orqali ish bilan ta'minlandi.

3. Siyosiy ishtirok va boshqaruvdagi o'rni

Gender tenglikning muhim ko'rsatkichlaridan biri ayollarning siyosiy va davlat boshqaruvidagi ishtiroki darajasidir. Yangi O'zbekistonda bu borada ham sezilarli o'zgarishlar kuzatilmoqda. 2023-yilgi parlament saylovlari natijalariga ko'ra, Qonunchilik palatasidagi ayollar ulushi 32 foizga yetdi (avvalgi chaqiriqda 16 foiz edi). Senatda ayollar ulushi 28 foizni tashkil etmoqda.[8]

Mahalliy kengashlarda ayollar vakilligi ham oshdi. 2023-yilda xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar kengashlaridagi ayollar ulushi o'rtacha 25 foizni tashkil etdi. Hokim va hokim o'rinbosarlari orasida ayollar soni 2020-yildagi 47 nafardan 2024-yilda 189 nafarga yetdi.

Siyosiy partiyalar faoliyatida ham ayollarning roli kuchaydi. 2024-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, barcha siyosiy partiyalar o'z nizomlariga partiya ro'yxatlarida ayollar ulushini kamida 30 foiz bo'lishi to'g'risidagi me'yorni kiritgan. Bu esa saylov jarayonlarida gender tenglikni ta'minlashga xizmat qilmoqda.[9]

4. Ijtimoiy himoya va sog'liqni saqlash

Xotin-qizlarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish, ularning salomatligini saqlash va onalikni muhofaza qilish ham davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridandir. 2020–2024-yillarda "Ona va bola" milliy dasturi doirasida 120 ta perinatal markazlar qurilib, foydalanishga topshirildi. Bu esa onalar va chaqaloqlar o'limi darajasini sezilarli kamaytirishga imkon berdi (ona o'limi 2019-yilda 100 ming tug'ruqqa 19,5 dan 2023-yilda 12,8 gacha tushdi).[10]

Ijtimoiy himoya tizimida "Temir daftar", "Ayollar daftari" va "Yoshlar daftari" tizimlarining joriy etilishi yordamga muhtoj ayollarni aniqlash va ularga manzilli yordam ko'rsatish imkoniyatlarini kengaytirdi. 2023-yilda ushbu tizimlar orqali 1,5 million nafar xotin-qizga moddiy yordam ko'rsatildi, ularning 300 ming nafari kasb-hunar o'rgatish kurslariga jalb qilindi.

Oilaviy zo'ravonlik qurbonlari bo'lgan ayollar uchun "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari va "Ishonch" telefon liniyalari faoliyat ko'rsatmoqda. 2020–2024-yillarda ushbu xizmatlar orqali 45

5. Ta'lim va ilm-fandagi yutuqlar

Ta'lim sohasida xotin-qizlarning erishayotgan yutuqlari ham e'tiborga loyiqdir. Oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar orasida qizlarning ulushi 2023/2024-o'quv yilida 48 foizni tashkil etdi. Bu ko'rsatkich 2017-yildagi 36 foizdan sezilarli o'sishdir.

Qizlarni fan va innovatsiyalarga jalb etish maqsadida "Zulfiya" nomidagi davlat mukofoti, "Ming bir iqtidor" loyihasi va "Ilm-fan sari" dasturi amalga oshirilmoqda. 2023-yilda 1500 nafar qiz talaba "El-yurt umidi" va "Ulug'bek" nomidagi xalqaro stipendiyalar tanlovda g'olib bo'lib, xorijiy davlatlarda ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'ldi.

Texnika va texnologiya yo'nalishlarida qizlarning faolligini oshirish maqsadida "Qizlar IT" loyihasi ishga tushirildi. 2023-yilda ushbu loyiha doirasida 12 ming nafar qiz dasturlash, sun'iy intellekt va kiberxavfsizlik bo'yicha bepul kurslarda o'qidi.[13]

6. Mavjud muammolar va to'siqlar

Erishilgan yutuqlarga qaramay, xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rnini to'liq ro'yobga chiqarish yo'lida bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Sotsiologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayniqsa qishloq joylarda patriarxal qarashlar, ayollarning mehnat bozoridagi diskriminatsiyasi, "shisha shift" fenomeni (yuqori lavozimlarga ko'tarilishda to'siqlar) hali ham mavjud.[14]

Iqtisodiy faollik darajasi bo'yicha ayollar erkaklardan orqada. 2023-yilda ayollarning iqtisodiy faollik koeffitsiyenti 49,3 foizni tashkil etgan bo'lsa, erkaklarniki 74,2 foizni tashkil etdi. Ish haqi darajasida ham gender farq mavjud: ayollar bir xil kasb va lavozimda erkaklarnikiga nisbatan o'rtacha 20-25 foizga kam maosh olishadi.

Oilaviy zo'ravonlik holatlari, rasmiy statistikaga ko'ra, kamayish tendensiyasiga ega bo'lsa-da, sotsiologik so'rovlar ushbu muammoning yashirin shakllari saqlanib qolayotganini ko'rsatadi. 2023-yilda "Ishonch" telefon liniyasiga oilaviy zo'ravonlik bo'yicha 45 mingdan ortiq murojaat kelib tushdi, bu esa muammoning dolzarbligini tasdiqlaydi.[15]

Xulosa

Yangi O'zbekistonda xotin-qizlarning huquqiy maqomi, iqtisodiy imkoniyatlari va jamiyatdagi o'rnini tubdan o'zgartirdi. So'nggi besh yilda gender tenglikni ta'minlash bo'yicha qabul qilingan qonunlar, davlat dasturlari va amaliy chora-tadbirlar ayollarning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qildi.

Huquqiy sohada – xotin-qizlarni zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risidagi qonun, konstitutsiyaviy islohotlar va xalqaro standartlarga moslashtirilgan milliy qonunchilik gender tenglikning mustahkam poydevorini yaratdi.

Iqtisodiy sohada – "Ayollar daftari", mikromoliyalashtirish tizimlari, tadbirkor ayollarni qo'llab-quvvatlash dasturlari ayollarning iqtisodiy mustaqilligini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Siyosiy sohada – parlament va mahalliy kengashlardagi ayollar ulushining oshishi, boshqaruv lavozimlarida ayollar sonining ko'payishi gender tenglik tamoyilining amalda tatbiq etilayotganidan dalolat beradi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari ayollarning jamiyatdagi o'rnini yanada mustahkamlash uchun quyidagi yo'nalishlarda tizimli ishlarni davom ettirish zarurligini ko'rsatmoqda:

1. Ayollarning iqtisodiy faolligini oshirish, xususan, qishloq joylarda ayollar tadbirkorligini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish;
2. Mehnat bozorida gender diskriminatsiyasining oldini olish, "shisha shift"ni bartaraf etish bo'yicha samarali mexanizmlarni joriy etish;
3. Oilaviy zo'ravonlikning oldini olish, jabrlanuvchilarni rehabilitatsiya qilish va huquqiy himoya qilish tizimini takomillashtirish;
4. Jamiyat ongida gender tenglik madaniyatini shakllantirish, patriarxal qarashlarni bartaraf etish

Xulosa qilib aytganda, Yangi O'zbekistonda xotin-qizlarga yaratilgan imkoniyatlar va ularning jamiyatdagi o'zmi ijobiy o'zgarishlarga duch kelmoqda. Amalga oshirilayotgan islohotlar nafaqat gender tenglikni ta'minlashga, balki butun jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Bu boradagi tizimli va izchil siyosat xotin-qizlarning o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishlari uchun mustahkam asos yaratmoqda.

Foydalanilgan Adabiyotlar

- [1] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, *"Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va ularning jamiyatdagi rolini mustahkamlash chora-tadbirlari to'g'risida,"* PF-87-son Farmon, 2022-yil.
- [2] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, *"Yangi O'zbekistonning 2022–2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi to'g'risida,"* PF-60-son Farmon, 2022-yil 28-yanvar.
- [3] O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, *"Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonun,* 2019-yil.
- [4] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, *"Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash davlat dasturi,"* 2021-yil.
- [5] BMT, *"Barqaror rivojlanish maqsadlari: Gender tengligi (5-maqсад),"* 2015. [Online]. Available: <https://sdgs.un.org/goals/goal5>
- [6] UN Women, *"Gender Equality Strategy 2022–2025,"* 2022.
- [7] World Bank, *"Women, Business and the Law 2024,"* Washington, DC, 2024.
- [8] Asian Development Bank, *"Uzbekistan: Country Gender Assessment Update,"* Manila, 2022.
- [9] UNICEF, *"Gender Equality and Women's Empowerment,"* 2023.
- [10] Sh. M. Mirziyoyev, *Yangi O'zbekiston strategiyasi.* Toshkent: "O'zbekiston", 2021.
- [11] T. B. Sobirovich, *"Basic Criteria for Building the Third Renaissance in Uzbekistan,"* Asian Journal of Applied Science and Technology, vol. 7, no. 1, pp. 149–157, 2023.
- [12] N. Kabeer, *"Gender equality and women's empowerment: A critical analysis,"* Development and Change, vol. 30, no. 3, pp. 435–464, 1999.
- [13] S. Razavi, *"The Political and Social Economy of Care,"* UNRISD, 2007.
- [14] OECD, *"Gender Equality in Education, Employment and Entrepreneurship,"* Paris, 2012.
- [15] UNESCO, *"Global Education Monitoring Report: Gender Report,"* Paris, 2023.